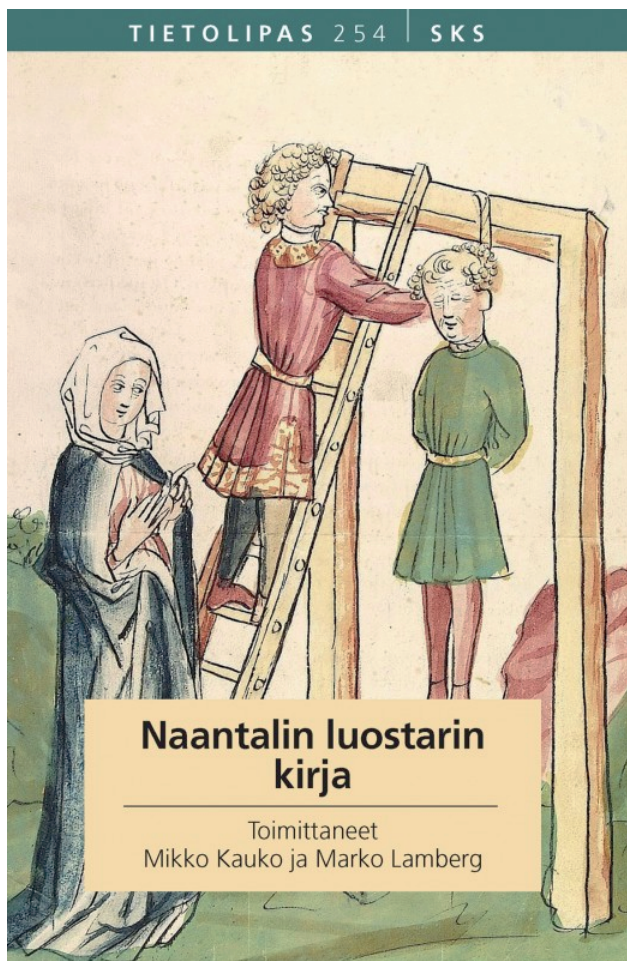

Mikko Kauko ja Marko Lamberg (toim.): *Naantalin luostarin kirja* Tietolipas 254. Helsinki: SKS 2017.

Kirja ja käsikirjoitus

Viimevuosien digitaalisissa julkaisuhankkeissa on tuotu laajan yleisön saataville ja tietoisuuteen niin Suomessa säilytettäviä keskiaikaisia pergamenttifragmentteja kuin Suomessa käytettyjä tai kirjoitettuja keskiaikaisia ja 1500-luvun käsikirjoituksia. Näiden hankkeiden perusteella voidaankin todeta, että Suomen keskiajan kirjallinen jäämistö on runsaslukuisempaa kuin perinteisesti on ajateltu.¹ Sisällöllisesti Kansalliskirjastossa säilytettävä pergamenttifragmenttikokoelma koostuu pääosin latinankielisestä liturgisesta ja teologisesta kirjallisuudesta. Muut säilyneet teokset ovat voittopuolisesti paperille kirjoitettuja. Niiden joukossa on niin ikään latinankielistä teologiaa sekä liturgiaa, mutta runsaasti myös hallintoon liittyvää ruotsinkielistä kirjallisuutta: tili-, kopio- ja lakikirjoja. Historiateoksia ja muuta kertovaa kirjallisuutta on aineistossa hyvin vähän. Tästä syystä paljon huomiota on kiinnittynyt Naantalin luostarista säilyneeseen

Jöns Budden kirjaan, joka sisältää Naantalin luostarissa vuosina 1487–1491 ruotsiksi käännettyä hengellistä kirjallisuutta. Käsikirjoituksen editio julkaistiin 1895 ja sen kaikki tekstit on käännetty myös suomeksi Marko Lambergin Jöns Buddea käsittelevässä tutkimuksessa.² Nyt käsillä oleva teos kääntää huomion myös toiseen Naantalin luostarista säilyneeseen ruotsinkieliseen käsikirjoitukseen, joka tunnetaan nimellä Naantalin luostarin kirja (*Nådendals klosterbook*).

¹ Kansalliskirjaston *Fragmenta Membranea* -kokoelma sisältää yli 9300 pergamenttilehteä, joiden on arvioitu muodostuvan jopa 1500 keskiaikaisen käsikirjoituksen jäänteistä; <<http://fragmenta.kansalliskirjasto.fi/>>. Muita käsikirjoituksia on kerännyt *Codices Fennici* -hanke (<<https://www.codicesfennici.fi/>>). Kokoelma sisältää yli 250 käsikirjoitusta tai käsikirjoitusfragmenttia, joista n. 60 on kirjoitettu uskonpuhdistusta edeltävällä ajalla.

² O. F. Hultman, *Jöns Buddes bok. En handskrift från Nådendals kloster*, Helsinki: SLS 1895; Marko Lamberg, *Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa*, Helsinki: SKS 2007.

Naantalin luostarin kirjaa säilytetään Ruotsin Kuninkaallisessa kirjastossa (*Kungliga bibliotek*), jossa se on varustettu signumilla A 49. Kyseessä on kokoelmäkäsikirjoitus, joka sisältää 27 erillistä tekstiä: joukossa on pyhimyselämäkertoja sekä muita kristilliseen teologiaan ja luostarielämään liittyviä tekstejä. Näistä valtaosa julkaistiin jo 1800-luvun puolella. Julkaisu tapahtui kuitenkin temaattisesti ja pilkottuna useampaan eri editioon. Nyt käsillä olevassa kirjassa käsikirjoituksen kaikki osat julkaistaan ensimmäistä kertaa yhteen kerättynä ja suomeksi käännettynä. Kun myös itse käsikirjoituksen digitaalinen jäljennös on julkaistu verkossa yhdessä käsikirjoituskuvailun kanssa,³ on kokonaiskuvan luominen käsikirjoituksesta selvästi helpottunut. Vaikka teksteistä suuri osa edustaakin käännöksiä muualla Euroopassa tunnetuista teksteistä, tarjoavat ne kiinnostavan läpileikkauksen keskiaikaisesta luostarikirjallisuudesta.

Käsikirjoitus on kiinnostava myös, koska se tarjoaa monipuolisen esimerkin keskiaikaisten kirjojen hankinnasta ja kirjoitusprosessista. Kirjan ensimmäiset 169 lehteä tuotiin Naantaliin mitä ilmeisimmin vuonna 1442, kun birgittalaisten ruotsalaisesta emoluostarista Vadstenasta saapui joukko veljiä ja sisaria auttamaan hiljattain perustetun tytärluostarin toiminnan käynnistämisessä. Tämä osa käsikirjoitusta on sisällöltään melko yhtäläinen. Se koostuu pyhimyselämäkerroista ja on pääosin kahden eri kirjurin käsialaa. Sittenkin – oletettavasti Naantalissa – käsikirjoitukseen lisättiin joukko muita tekstejä, jotka ovat sisällöltään heterogeenisempiä mutta kuitenkin luostarikirjastoon sopivia. Joukossa on pyhimyselämäkertojen lisäksi katkelmia hengellisistä teksteistä, rukouksista, lääke- ja yrttikirjasta sekä ohjeet sairaan ripittämiseen. Nämä lisäykset ovat useiden eri kirjurien työn tulosta ja mahdollisesti ne on lisätty käsikirjoitukseen kahdessa eri osassa.⁴

Ylläolevista huomioista valtaosa on vähintäänkin lyhyesti käsitelty myös nyt arvioitavan kirjan laajahkossa johdannossa, jossa käsikirjoituksen historiaa ja vaiheita käsitellään pitkälti aiemman tutkimuksen perusteella. Mukana on myös pohdintoja liittyen käsikirjoituksen osin keskeneräiseen luonteeseen. Käsikirjoituksen alkupäähän kuuluvasta Barlaamin ja Josafatin legendasta on mukana paikoin väärin järjestetty luonnos sekä keskelle luonnosta lisätty vihko, joka sisältää puhtaaksikirjoitetun version alun. Käsikirjoituksen jälkimmäisessä osassa esiintyy muitakin vajavaisia tekstejä. Arvioitavassa kirjassa muutamaan otteeseen esitetty (s. 23, 185–186) ajatus mahdollisuudesta, että keskeneräisillä teksteillä saattaisi olla tytärluostarissa aloiteltavaa kirjatuohtantoa tukeva pedagoginen funktio, on omalla tavallaan houkutteleva. Muitakin selityksiä voidaan kuitenkin tarjota. Kuten kirjoittajat itsekin toteavat, käsikirjoituksiin jääneet virheet, puutteet ja epätäydellisyydet olivat keskiajalla tyypillisiä. Tähän oli useita syitä, joista tärkeimpinä voidaan mainita lähteinä käytetyissä teksteissä esiintyvät puutteet ja pitkiä tekstejä käsin kopioitaessa tapahtuneet virheet. Virheelliset ja puutteelliset tekstit olivat tavallisia myös Naantalin emoluostarissa Vadstenassa. Puutteet saattoivat koskea jopa luostarielämälle varsin keskeisiä tekstejä – luostarin omia sääntöjä. Vadstenan tiedetään pyytäneen Linköpingin piispalta kopiota birgittalaissääntöön tehdyistä lisäyksistä luostarin oman kopion heikkolaatuisuudesta johtuen. Vadstenasta myös lähetettiin Naantaliin puutteellinen versio

³ <<https://www.codicesfennici.fi/items/show/112>>.

⁴ Kirjan on arveltu koostuvan yhteensä kolmesta eri osasta, koska kolmella eri lehdellä esiintyy teksti, jossa mainitaan kirjan kuuluvan luostarille. Ensimmäisessä osassa maininta löytyy lehdeltä 109r, jälkimmäisessä lehdiltä 170r ja 239r. Ks. <<https://www.codicesfennici.fi/items/show/112>>.

luostariveljille suunnatusta sääntökokoelmasta.⁵ Naantalin luostarin kirja ei siis jäänyt ainoaksi keskeneräiseksi kirjaksi, joka saapui Vadstenasta. Kun erilaisia puutteita esiintyi runsaasti Vadstenan omissakin kokoelmissa, ei vajavaisten käsikirjoitusten lähettämistä Naantaliin kannata vetää liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Naantalin luostarin kirjan tekstit on kirjoitettu ruotsiksi, mikä viittaa vahvasti siihen, että ne on tarkoitettu sisarten konventille (ja mahdollisesti muille latinaa taitamattomille maallikkojäsenille). Käsikirjoituksen ensimmäisen osan pyhimyselämäkerrat sopivatkin mainiosti ääneen luettaviksi aterioinnin aikana tai ennen illan viimeistä hetkipalvelusta. Jälkimmäisessä osassa on kuitenkin myös tähän tarkoitukseen sopimattomia tekstejä, kuten yrttikirja ja ohjeet sairaan ripittämiseen. Lisäksi täytyy muistaa, että vaikka käsikirjoitukseen sisältyvät rukoustekstit ovatkin sinällään sisätille soveltuvaa lukemistoa, ne kuuluvat perinteisesti enemmän henkilökohtaisen kuin yhteisöllisen hartaudenharjoittamisen piiriin. Rukous- ja hetkipalveluskirjat olivatkin tyypillisesti pienikokoisia ja henkilökohtaisesti luettavaksi tarkoitettuja. Nimenomaisesti ääneen luettavaksi tarkoitetut kirjat olivat puolestaan usein lukemisen helpottamiseksi sangen suurikokoisia. Naantalin luostarin kirjan tekstit ovat usein suhteellisen huolellisesti kirjoitettuja ja ainakin yksinkertaisilla koristeilla varustettuja, mikä ainakin mahdollistaisi kirjan käyttämisen ääneen lukemiseen. Käsikirjoituksen koko tai kirjoittaminen paperille eivät kuitenkaan viittaa tällaiseen käyttöön. Voidaankin todeta, että käsikirjoituksen käyttötarkoitus ei ole yksiselitteinen. Tämä johtopäätös sopii myös tietoihimme käsikirjoituksen kirjoitushistoriasta. Sisällöltään ja käyttötarkoitukseltaan yhtenäistä käsikirjoitusta ei useinkaan synny, jos kirjoittaminen tapahtuu pidemmän ajan kuluessa ja useamman kirjoittajan osallistuessa prosessiin.

Käännökset

Ennen kuin lähdetään tarkastelemaan arvosteltavan kirjan sisältämiä käännöksiä, on syytä vielä lyhyesti pohtia, mitä kirja on – ja mitä se ei ole. Kuten tekijät itse toteavat (s. 41), tarkoituksena ei ole ollut tuottaa tarkkaa tekstikriittistä editiota, vaan tarjota nykylukijalle keino tutustua muinaisruotsinkielisessä muodossa hankalasti avautuvaan tekstikokoelmaan. Vaikka tekstit on varustettu (pääosin hyvin kevyellä) kommenttiaparaatilla ja vaikka käännökset osin täydentävät aiempien editioiden puutteita, kyseessä ei siis ole tieteellinen editio. Kirjaa ei sovi sellaisena myöskään arvioida.

Jokainen käännösteksti alkaa johdannolla, jossa esitellään tekstin taustoja ja tehdään joitakin yleisiä huomioita siitä, miten teksti on käsikirjoitukseen kopioitu. Näiden taustoitusten laajuus ja sisältö vaihtelevat kuvailtavan tekstin – mutta myös kunkin kääntäjän omien kiinnostusten kohteiden mukaan. Osa teksteistä olisi antanut mahdollisuuden myös selvästi laajempaan taustoitukseen. Näin on esimerkiksi käsikirjoitusten legendatekstien kohdalla, jotka olisivat kenties hyötyneet laajemmasta historiallisesta taustoituksesta. Käsikirjoituksen alkuun sijoittuvien pitkien legendojen rakenteen hahmottamista olisi edistänyt myös johdantoon sisällytetty yhteenveto tekstin sisällöstä. Lyhyemmistä teksteistä esimerkiksi Mariaa koskevien rukousten historiallista taustaa – ja Mariaan liittyvän hengellisyyden nousua myöhäiskeskiajalla – olisi voinut käydä läpi selvästi laajemminkin.

⁵ Ks. Ville Walta, *Libraries, Manuscripts and Book Culture in Vadstena Abbey*, Helsinki 2014, 72–73; Ville Walta, ”Naantalin luostarin kirjasto”, *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 2010, 33–68, tässä 36.

Nyt hienoiseksi ongelmaksi saattaa muodostua myös se, että rukouksiin liittyviä huomioita on jaettu eri tekstien johdantoihin. Keskitetympi käsittely yhdessä johdannossa ja viittausten lisääminen muihin olisi ollut lukijaystävällisempi ratkaisu. Käsikirjoitukseen ja kopiointiin liittyvien huomioiden ottaminen mukaan on joissain paikoissa perusteltua. Toisissa ne jäävät kuitenkin irtonaisiksi huomioiksi käsialasta, marginaalimerkintöjen läsnäolosta (tai puutteesta) ja tekstin viimeistelyn asteesta.

Käännöksen kielen suhteen on päädytty ratkaisuun, jossa tehdään tekstieditioille tyypillistä henkilön- ja paikannimien normalisointia, isojen kirjaimien ja välimerkkien lisäämistä sekä esitetään tulkintoja epäselvistä tekstikohdista. Itse käännökset on tehty melko uskollisesti ja alkuperäistekstiä mukailen. Kirjoittajien mukaan nämä ratkaisut on tehty ”tunnelmasyistä”. Keskiaikaisia tekstejä lukenut tunnistaakin paljon tuttuja lauserakenteita. Valitun käännöstyylin heikkoutena on se, että käännökset sisältävät myös keskiaikaisille teksteille tyypillistä toistoa sekä pitkiä ja monimutkaisia relatiivilauseketjuja, jotka tekevät teksteistä paikoin varsin raskassoutuisia. Kun käännösten tarkoituksena on ensisijaisesti tehdä käsikirjoituksen sisältöä laajemmin tunnetuksi, olisi tavoite ollut saavutettavissa myös selvästi vapaammin kääntäen. Se mitä näin olisi kenties menetetty tunnelmallisuudessa, olisi todennäköisesti voitettu luettavuudessa ainakin kertovien tekstien (legendat) kohdalla. Rukoukset ja yrttikirja eivät olisi ilmaisunsa puolesta kovin vapaata kääntämistä edes mahdollistaneet.

Kaikki käsikirjoituksen tekstit on suomennettu. Mukaan on otettu myös käsikirjoituksen suoja-lehtien sisältämä liturginen fragmentti. Tällaista käsikirjoitukseen sidontaan uudelleen käytettyä pergamenttilehteä ei varmasti Naantalissa luettu. Päätös tekstin sisällyttämisestä käännösten joukkoon voitaisiinkin tästä näkökulmasta kritisoida. Toisaalta fragmentin huomioiminen tuo myös hyvin esille sen, että käsikirjoituksen kansien välistä voi tehdä tällaisiakin löytöjä.

Lopuksi

Naantalın luostarin kirja on monin tavoin kiinnostava ja sisällöltään monipuolinen käsikirjoitus. Kun Suomeen liittyvät keskiaikaiset hengelliset tekstit ovat harvassa, on huomion kiinnittäminen siihen perusteltua. Arvioitava kirja pyrkii tarjoamaan laajemmille kansanjoukoille mahdollisuuden tutustua käsikirjoitukseen sekä sen sisältöön ja samalla osaltaan herättää kiinnostusta Suomen varhaiseen kirjalliseen kulttuuriin. Kaksi ensimmäistä tavoitetta kirja onnistuu täyttämään ja kolmannenkin suhteen on toivoa. Samalla on kuitenkin todettava, että tutkimuksellisesti kirja tuo hyvin vähän lisäarvoa Naantalın luostarin kirjaa, Suomen keskiaikaista tai birgittalaista kirjallisuutta koskevaan keskusteluun. Hieman kunnianhimoisemmalla lähestymistavalla olisi ollut mahdollisuus kirvoittaa suurempaa vastakaikua myös tutkijoiden parista.

Ville Walta, FT
Helsingin yliopisto
ville.walta@helsinki.fi